

ZARYS HISTORII KOŚCIOŁA

I wiek

Na początku I w. po Chr. religie pogańskie znalazły się w kryzysie, który jeszcze bardziej pogłębił się w dwóch następnych wiekach. W tym okresie nastąpił ogólny upadek moralności i kultury, a wyznawane kultury nie zaspakajały wewnętrznych potrzeb ludzi. Towarzyszyło temu wszystkiemu niezadowolenie z własnej religii, oraz silne poczucie bezsilności. Ludziom już nie wystarczała świadomość istnienia jakichś bóstw, chcieli nawiązać z nimi kontakt. Świat antyczny potrzebował odnowy moralnej. Ludzie zastanawiali się, co stanie się z nimi po śmierci, oczekiwali potwierdzenia szczęśliwego bytu na tamtym świecie. Były to bardzo sprzyjające okoliczności do powstania nowej religii.

Powstanie Kościoła

W takiej sytuacji na arenie dziejów ludzkości pojawiło się chrześcijaństwo. Około **29** roku w dniu Zielonych Świąt powstał Kościół. W tym to dniu wypełniła się Boża obietnica wiania Duch Świętego. Apostoł Piotr wygłosił wtedy w Jerozolimie kazanie ewangelizacyjne, w wyniku czego nawróciło się trzy tysiące mężczyzn. W początkowej fazie nie nastąpiło całkowite zerwanie z judaizmem. Wyznawcy Jezusa chodzili do świątyni i zbierali się po domach. Z relacji Dziejów Apostolskich dowiadujemy się, że ich liczba ciągle wzrastała. Początkowo Jerozolima stała się centralnym ośrodkiem chrześcijaństwa, z którego przesłanie biegło w różnych kierunkach. Z czasem nastąpiło przesunięcie tego ośrodka na północ do Antiochii. Było to prawdopodobnie spowodowane prześladowaniami za czasów Heroda w **44** roku, kiedy to zginął Jakub, a Piotr ledwie uszedł z życiem. Odtąd Antiochia stała się dominującym ośrodkiem misyjnym Kościoła. Tutaj chrześcijanie nauczali nie tylko Żydów ale także pogan. To właśnie w Antiochii pierwszy raz nazwano wyznawców Chrystusa chrześcijanami. Stąd wyruszał Paweł apostoł ze swoim zespołem ewangelizacyjnym, w podróży misyjnej, które sprawiły, że Azja i Europa usłyszały Ewangelię. Rozpoczął się okres podboju świata przez chrześcijaństwo.

Nowa religia przynosi ze sobą kult jedyne Boga i zbawienie dokonane przez jednorodzonego Syna Bożego. Myśl, że Bóg mógł złożyć z siebie ofiarę po to, aby zbawić człowieka, była według pogańskich wierzeń czymś po prostu absurdalnym. Dlatego oskarżano chrześcijan o pychę bez miary. Nie pojmowano osobistego stosunku wierzącego chrześcijanina z Bogiem. Większość form życia zbiorowego w tamtych czasach miała charakter religijny i sprowadzała się do wspólnego składania ofiar bóstwom. Odmowa uczestnictwa we wspólnych modłach w sytuacji, w której Rzym dramatycznie potrzebował łaski bogów, musiał rozpalać niechęć pogan do chrześcijan. To stwarzało podstawy do prześladowania.

Prześladowania

W roku **49** za cesarza Klaudiusza chrześcijanie podzielili los Żydów i zostali wypędzeni z Rzymu. Wtedy potraktowano ich jako jeszcze jedną sektę judaistyczną. W czasie panowania cesarza Nerona doszło do pierwszych prześladowań ze strony Rzymian. Posądzono wtedy chrześcijan o podpalenie Rzymu. W **64** roku wielu wierzących spłonęło jako żywe pochodnie w ogrodach i cyrku Nerona. Podobne okoliczności jak i ignorancja ze strony rządzących, często decydowały o wszczęciu prześladowań. Zazwyczaj prześladowania wszczynano w związku z klęskami żywiołowymi lub niepowodzeniem rządzących, wtedy

gwałtownie szukano przyczyn i winnych. Sprawujący władzę w takich sytuacjach wielokrotnie działali w obawie lub pod namową tłumów.

Panujący w latach **81 - 96** Domicjan chcąc przywrócić dawną rangę religii swoich ojców daje się we znaki chrześcijanom. Donosi o tym Apokalipsa św. Jana i List św. Klemensa. Wiemy, że w tym czasie miały miejsce lokalne prześladowania w Antiochii i Pergamonie. Warte podkreślenia jest, że szykany przeważnie obejmowały swoim zasięgiem, jedynie jakiś niewielki region w imperium.

W pewien sposób rok **70** zaważył nad dalszym rozwojem chrześcijaństwa, odtąd bowiem Żydzi nie mają świątyni. Dzieła zniszczenia dokonali żołnierze rzymscy. Wypełniło się wówczas proroctwo Jezusa, że *nie pozostanie kamień na kamieniu* ze wspaniałej budowli. Tytus kazał zabrać do Rzymu sprzęty świątynne aby pokazać je w tryumfalnym pochodzie. Zburzenie świątyni w Jerozolimie przyczyniło się w dużej mierze do zerwania przez żydowskich chrześcijan z zakonem. W tym okresie we wszystkich wielkich centrach cesarstwa istniały już Kościoły, z których Ewangelia rozprzestrzeniła się na sąsiednie tereny. Niektórzy z historyków szacują, że pod koniec pierwszego wieku, już około dziesięć procent ludności stanowili chrześcijanie. Pierwsze stulecie kończy się męczeńską śmiercią Jana - ostatniego z apostołów.

II wiek

Gnostycyzm

W II wieku w obrębie chrześcijaństwa pojawiają się rozbieżności, które uzewnętrzniają się np. różnymi terminami obchodzenia świąt. Mamy wtedy do czynienia z pierwszym sporem o święcenie Wielkanocy. Temu wszystkiemu sprzyja rozwój gnostycyzmu i jego sekretnych nauk.

Gnostycyzm głosił skrajny dualizm Boga i świata materialnego, łączył w sobie mitologię i teologię. Twierdził, że zło jest czynnikiem równie odwiecznym jak dobro; że zło pochodzi z materii, a dobro z Boga (a między nimi są eony). Kościół tamtych czasów potrzebował ujednoczenia nauki i obrzędów.

W takich okolicznościach zaczyna rozwijać się nauka o prymacie biskupa Rzymu. Wynika ona raczej z potrzeby chwili w walce o zachowanie jedności Kościoła. Widać w tej sprawie brak jedności np. św. Cyprian podważa prymat twierząc, że wszyscy apostołowie są tacy sami i tak samo uczestniczą we czci i władzy święceń.

Nabożeństwa

Okolo **150** roku powstała Didache nauka dwunastu apostołów. Wspomina ona np. o święceniu niedzieli oraz zachowywaniu przez chrześcijan pochodzenia żydowskiego także soboty. Z tego okresu pochodzi opisany przez Justyna chrzest. Katechumenom najpierw udzielano przez okres dwu do trzech lat nauk. Następnie zdawali egzamin a potem odzianym w białe szaty udzielano chrztu, przez trzykrotne zanurzenie w rzece lub morzu. Uroczystości organizowane na Wielkanoc albo Zielone Świąta trwały one aż osiem dni. Nabożeństwo rozpoczynało się czytaniem Pisma Świętego, homilią zwierzchnika, wspólną modlitwą,

następnie wierni udzielali sobie pocałunku pokoju. Potem przynoszono biskupowi chleb i wino zmieszane z wodą a gdy on wielce się nad nim modlił i dzięki czynił, diakoni wręczali je obecnym.

Organizowano w tym czasie z ofiar wiernych agapy - czyli uczty miłości, w celu pielęgnowania braterstwa i miłości oraz wspierania ubogich wdów i sierot. Podczas agapy śpiewano psalmy, modlono się i przemawiano.

Wcześniejszy opis nabożeństwa pochodzi z listu napisanego w roku **111** przez namiestnika Bityni i Pontu Pliniusza Młodszeo do cesarza Trajana. Czytamy w nim o chrześcijanach " mieli zwyczaj w określonym dniu o świcie, śpiewać na przemian pieśni ku czci Chrystusa, jako Boga i że związali się przysięgą nie jakichś występków, lecz że nie będą popełniać kradzieży, rozbojów, cudzołóstw, że nie będą składać fałszywej przysięgi, ani zapierać się wobec żądających zwrotu powierzonej im własności. Po tych obrzędach zazwyczaj rozchodzili się, by spożyć wspólny niewinny posiłek; zaprzestali tego natychmiast po wydaniu przeze mnie edyktu" .

Męczennicy

Wiek II również obfitował w prześladowania chrześcijan z czasów panowania Marka Aureliusza zachował się opis zeznań odstępców datowany na rok **177**

W którym czytamy " Ci więc sładzy z dopuszczenia szatańskiego i ze strachu przed mękami, na które patrzyli u świętych, zniewoleni zresztą do tego przez żołnierzy, nakłamali na nas, że urządzamy uczty tiestiejskie, że żyjemy w związkach kazirodczych jak Edyp, i inne jeszcze rzeczy, o jakich nam mówić ani myśleć nie wolno, ani nawet wierzyć by coś podobnego wśród ludzi dziać się mogło" . Trudno się dziwić, że po takich obmowach wielu ludzi zapalało nienawiścią do chrześcijan. Tertulian około **197** roku napisał bardzo trafnie o specyfice rozwiązywaniu problemów przez ówczesnych: " Jeśli Tybr zaleje mury miejskie, jeśli Nil nie wyleje na pola, jeśli niebo stanie i nie daje deszczu, jeśli ziemia się trzęsie, jeśli głód, jeśli zaraza, zaraz słyhać okrzyki; Chrześcijan lwu" . Warto w tym miejscu wymienić kilka znaczących imion męczenników: Polikarp, Justyna , Perpetua, Felicita, Blandyna. Niestety w tym czasie mamy także do czynienia z wypaczeniami. Wśród wielu wierzących pojawiała się pragnienie męczeństwa, które popychało ich czasem nawet do autodenuncjacji. Takie postępowanie sprawiało, że chrześcijanie byli postrzegani jako szaleńcy. Dlatego Kościół reagował na takie postępowanie: " Nie pochwalamy tych - pisze gmina ze Smyrny do swoich braci w Filomelium - co sami się zgłaszają (na męczeństwo) , gdyż nie tak naucza Ewangelia" . Na poparcie swojej tezy podają przykład niejakiego Kwintusa Frygijczyka, który sam się zgłosił i załamał się w czasie tortur.

Wtedy pojawił się kolejny problem - oddawanie czci męczennikom. Wówczas wysunięto tezę, że cześć męczenników wypływa z tego iż byli oni wiernymi uczniami i naśladowcami Jezusa. To krótkie i lapidarne określenie stało się podstawą nauki o kulcie świętych.

III wiek

Prześladowania

W 202 roku cesarz Septymiusz Sewer wydał dekret zabraniający nawracania pogan na chrześcijaństwo.

W czasach cesarza Decjusza 249 - 251 chrześcijanie ginęli za wiarę w rzymskim Koloseum. Przyczyną była odmowa składania pogańskich ofiar. W tym czasie mamy do czynienia z masowym odstępstwem kleru.

W latach **285 - 305** panuje cesarz Dioklecjan, który uważał siebie za boga i nakazał składanie krwawych ofiar sobie i pogańskim bogom. W związku z tym wybuchają ogromne prześladowania chrześcijan. Palono księgi liturgiczne, burzono świątynie. Wielu spośród duchownych załamuje się, m. in. papież Marcelinus zaparł się Boga i złożył ofiarę. Uznano go wtedy za pierwszego antypapieża.

W tym okresie prezbiter zboru w Aleksandrii Ariusz **250 - 336** naucza antytrynitaryzmu. Uważał, że Syn został zrodzony przez Ojca i miał początek, oraz, że Duch Święty był pierwszym bytem stworzonym przez Syna. Poglądom arian sprzeciwiał się Atanazy **296 - 373** który, zachowując jedność Boga, rozróżniał trzy wewnętrzne natury w Bogu i uważał, że Syn jest taki sam jak Ojciec co do istoty.

Spowiedź

W III wieku po chrzcie, Kościół tylko raz udzielał przebaczenia. Później penitenta pozostawiano miłosierdziu Bożemu. Za grzechy główne (morderstwo, rozpustę, zaparcie się wiary) wykluczano ze wspólnoty. W zasadzie do IV wieku wyznawano publicznie grzech i publicznie udzielano rozgrzeszenia. Dla lżejszych grzechów istniało częstsze przebaczenie. Wierzano, że mogą je zmazać inne dobrowolnie obrane środki zbawienia takie jak: jałmużna, post, modlitwa. W III wieku zaczęto rozróżniać grzech śmiertelne, które były poddane pokucie kanonicznej czyli zgodnej z kanonami synodów biskupich. Taryfa pokutna była różna np. Synod w Elwirze ustalił za: cudzołóstwo, bigamię i spędzenie płodu pięć lat. W Rzymie nakładano 10 lat pokuty na tych, którzy złożyli na Kapitolu ofiarę bogom.

IV wiek

W **306** roku na Synodzie w Elwirze postanowiono " uważamy, że nie powinno być w kościele malowideł i żeby nie malować na ścianach to co czcimy i uwielbiamy" . Podjęto tam także pewne środki przeciw tym z biskupów, którzy zbyt gorliwie poświęcali się handlowi. Trzeba wiedzieć, że w tamtych czasach część duchownych utrzymywało się z pracy własnych rąk. Pozostali utrzymywali się z darów składanych przez wiernych w czasie nabożeństw, oraz z miesięcznych składek do kasy gminy, pierwocin i dziesięcin. Dało to początek tworzeniu się majątków w Kościele.

W **313** roku Konstantyn Wielki wydaje edykt tolerancyjny w którym czytamy: " aby każdy miał swobodę wyboru i praktykowania religii" ; w taki oto sposób chrześcijaństwo w swoich prawach zostaje zrównane z innymi religiami. Od tej pory kończą się prześladowania ze strony cesarzy. Ostatnim, który próbuje wskrzesić pogaństwo jest Julian Apostata **360 - 364**. Uchylił w tym celu przywileje nadane Kościołowi przez swoich poprzedników. Jednak po

trzech latach rządów cesarz Julian ginie na wojnie w Persji. Według tradycji, umierając miał powiedzieć: " zwyciężyłeś Galilejczyku" .

W **318** roku nadano dla duchowieństwa imunitet czyli prawo do dziedziczenia majątków.

W **325** roku na Soborze w Nicei zapadło za sprawą cesarza Konstantyna rozstrzygnięcie sporu między poglądami Ariusza i Atanazego. Decyzja ta sprawiła, że sformułowano tzw. Nicejskie Wyznanie Wiary, które powiadało, iż Syn jest tej samej substancji co Ojciec.

W IV wieku pojawiają się nowe formy obrzędowości, które często są adaptacją dawnych zwyczajów pogańskich. Utrzymują się dawne procesje pogańskie nazwane teraz litaniami. Niesłuchanie popularne stają się pielgrzymki do miejsc uświęconych pobylem Chrystusa i jego apostołów.

Uderzającą rzeczą jest, że dowody historyczne pierwszych trzech wieków pochodzą w głównej mierze od błędnowierców i antypapieży a więc ludzi niepewnych.

Justyn próbował pogodzić naukę Platona i Filona z chrześcijańską, nie ustrzegając się przy tym błędów. Uczył podobnie jak Platon o uprzednim istnieniu dusz i upadku przed wiekami nim zaczął się czas. Tertulian został montanistą. Orygenes uznano w **553** roku błędnowiercą.

V - XIV wiek

Papiestwo

W wieku VI ukształtowało się chrześcijańskie państwo Franków. Na przełomie VII i VIII wieku Pepin Mały zdetronizował władcę Franków i ogłosił się królem. Papież Zachariasz poparł ten przewrót. Odtąd papieże rościli sobie prawo do decydowania o prawie do korony.

Pomiędzy rokiem **706** a **843** dochodzi do kryzysu obrazoburczego. Wtedy to cesarz Leon III niszczy czczoną w Konstantynopolu ikonę Chrystusa. W **1032** roku papieżem został piętnastoletni chłopiec, który przybrał imię Benedykta XI. Przyjął on święcenia kapłańskie i biskupie dopiero po objęciu urzędu. Nieco wcześniej Jan Gracjan odkupił od Benedykta IX godność papieża za dwa tysiące denarów w srebrze. W tym czasie na dworze papieskim szerzyła się niemoralność. Te i inne wydarzenia świadczą o poważnym kryzysie w papiestwie. Począwszy od XI wieku kościół przyczynił się do odradzania systemu monetarnego i przejścia od gospodarki materialnej do gospodarki pieniężnej. W średniowieczu daje się zauważyć katastrofalny poziom wykształcenia kleru parafialnego. Dopiero w XIII wieku zaczęto tworzyć uczelnie specjalizujące się w kształceniu teologicznym. Fatalną rolę dla chrześcijaństwa w średniowieczu odegrały wyprawy krzyżowe, które przerodziły się w walki pomiędzy chrześcijanami. W **1099** roku w Jerozolimie i **1204** roku w Konstantynopolu doszło do masakry i gwałtów. Od **1309** do **1377** roku zaczyna się dla papieży okres niewoli awiońskiej. Wtedy urząd piastują wyłącznie Francuzi. Pomiędzy **1378** a **1417** rokiem dochodzi do wielkiej schizmy zachodniej, najpierw jest dwóch a potem trzech papieży, którzy wzajemnie się wyklinają. Ilaryści nazywają papieża antychrystem. Kościół przybiera coraz bardziej świecki charakter papieże angażują się w życie polityczne. Bonifacy VIII chciał być władcą świata. Świeckie ambicje papieży doprowadziły do zeświecczenia instytucji papiestwa i do sporów z monarchami. Kościół w tym okresie jest zepsuty i potrzebuje natychmiastowych reform.

REFORMACJA - LUTERANIZM, ANGLIKANIZM, KALWINIZM.

Chrześcijaństwo, to wyrosła na gruncie judaizmu w I w. samodzielna, uniwersalistyczna religia głosząca wiarę w jedyne Boga Ojca, Syna Bożego Jezusa Chrystusa i Ducha Świętego. Mimo prześladowań ze strony władz rzymskich spowodowanych przyjętymi przez chrześcijan normami współżycia społecznego i opozycyjną postawą wobec kultu cesarów, ekspansja chrześcijaństwa była coraz wyraźniejsza. W 381 r. dzięki cesarzowi Teodozjuszowi Wielkiemu chrześcijaństwo staje się religią państwową.

Pod względem teologicznym nie było nigdy chrześcijaństwo doktrynalnym monolitem. Już przecież Apostoł Paweł pisze List do Rzymian, w którym odnajdujemy tendencje do, jakbyśmy to dzisiaj powiedzieli luteranckiego spojrzenia na wiarę. Z Listu do Koryntian "wyłaniają się" zielonoświątkowcy i charyzmatycy różnych denominacji. W Liście do Galacjan zobaczyć możemy współczesnych ewangelicznych chrześcijan a w Kolosanach - adwentystów. Współzawodnictwo hierarchiczne, różnice doktrynalne i kulturowe doprowadzają 20 lipca 1054 roku do ostatecznego rozdarcia chrześcijaństwa na Kościół Prawosławny (wschodni) i Rzymskokatolicki (zachodni).

Reformacyjne hasła głosili już w XII wieku waldensi, później albigensi (zwani wcześniej katarami). Zupełnie niezależny kościół nestoriański szerzył Ewangelię w Azji, Persji, Indiach, Tybecie, Chinach i Japonii.¹ W 1324 r. Marsyliusz z Padwy w dziele *"Defensor pacis"* kwestionuje atrybuty władzy papieskiej, prymat i sukcesję apostolską. w Czechach prekursorem reformacji protestanckiej był **Jan Hus** spalony żywcem w 1415 r. Jego zwolennicy husyci, bracia czescy i morawscy kontynuują dzieło swego mistrza.

Na reformację wpływ miał humanizm, który walczył o język narodowy i "powrót do źródeł" (do antyku grecko - rzymskiego jako do naturalnego dziedzictwa europejskiej kultury). Reformatorzy natomiast domagali się także "powrotu do źródeł" chrześcijaństwa ewangelicznego i żądali Biblii w językach narodowych. Angielski franciszkanin, profesor oksfordzki Wilhelm **Ockham** (1300-1349) sformułował system nominalistycznej logiki oraz metodologii, domagał się rozdziału władzy duchowej i świeckiej, zajmował krytyczne stanowisko wobec teologii Tomasza z Akwinu, który postrzegał Boga jako najwyższy byt. Ockham twierdził, że Bóg jest Panem, wszechmocną, suwerenną wolą. Głosił, że w Boga można wierzyć, a dowody na jego istnienie oparte są na objawieniu, nie zaś rozumowe. Boga można poznać tylko tyle, o ile On sam nam się objawia, gdyby chciał, mógłby stworzyć wiele światów poza naszym. Dobrze jest więc to, co zgodne z wolą Bożą decydującą o zbawieniu człowieka. Zbawienie bowiem dokonuje się wskutek spotkania się woli ludzkiej z wolą Bożą i uznania woli Bożej przez człowieka.

Wybitny humanista, **Erazm z Rotterdamu** (1467-1536) z wielką kulturą słowa, erudycyjnością i powściągliwością wyrażał najlepiej ducha nadchodzącego czasu w swojej *"Pochwale głupoty"* (1509) i *"Podręczniku dla chrześcijańskiego żołnierza"*. Erazm domagał się reformy obyczajów, zwalczał scholastykę, uważał, że każdy religijny dogmat i autorytet należy poddać rozwadze rozumu. Jako filolog przyczynił się do rozwoju studiów hellenistycznych. Opowiadał się za ewolucyjną reformą Kościoła. W 1516 r. przetłumaczył Nowy Testament z greki na łacinę. Nie ulega wątpliwości, że to Erazm właśnie przyczynił się do postępów humanizmu i reformacji (choć sam nie uważał się za teologa), wywierając wpływ na ówczesne umysły, a zwłaszcza na elitę intelektualną i kościelną całej Europy.

ANGLIKANIZM

Prekursorzy Reformacji protestanckiej w XIV - wiecznej Anglii tzw. lollardzi, czyli ("śpiewacy psalmów") głosili program walki o sprawiedliwość społeczną, domagali się "Biblii dla ludu", zniesienia celibatu, odstąpienia od transsubstancjacji, zniesienia modlitw za zmarłych i zniesienia kary śmierci. W **1384** roku wybitny oksfordzki teolog John **Wycliffe** tłumaczy Biblię na język angielski domagając się jednocześnie prawa dla każdego człowieka do indywidualnego poznania Biblii. Od 1401 roku zapłonęły w Anglii stosy z heretykami. W 1428 roku dokonano nawet ekshumacji zwłok Wiklifa, spalono je na stosie a prochy wrzucono do Tamizy.

Henryk VIII, król angielski (1509-1545), niedoszły ksiądz katolicki był również zagorzałym przeciwnikiem reformacji i otrzymał od papieża tytuł "Obrońcy wiary", a jednak oderwał Kościół angielski od Rzymu i utworzył niezależny Kościół państwowy (anglikański), którego ustanowił się głową. Uczynił to z przyczyn natury osobistej, ponieważ nie mógł rozwieść ze swoją żoną Katarzyną Aragońską (z którą miał tylko córkę Marię). Król Henryk źle zapisał się jako chrześcijanin - sześciokrotnie żonaty, dwie żony skazał na śmierć przez ścięcie. Spalił na stosie tłumacza Nowego Testamentu (**1526** r. tzw. *Biblia Króla Jakuba*) Wiliama **Tyndalle** (1494-1536). Do 1538 roku zlikwidował wszystkie klasztory przejmując ich majątki. W roku **1539** ogłasza *Akt supremacji* przyjmując trzy sakramenty: chrzest, komunię i pokutę. Po śmierci Henryka przyjęte w 1552 roku wyznanie wiary ma już cechy kalwińskie. Do Anglii sprowadzono wówczas działaczy reformacyjnych z kontynentu. Był to czas panowania Edwarda VI.

W latach 1553-1558 na tronie zasiada "Krwawa" Maria (ma na koncie około 300 egzekucji) wprowadzając inkwizycję i powracając do rzymskokatolicyzmu. Kiedy jednak do władzy dochodzi druga córka Henryka VIII - Elżbieta (1558-1603) powraca anglikanizm. Królowa ta nie angażowała się w krucjaty, nie była fanatyczką, biskupów po prostu "zamieniła" i postępowała tak, aby zachować pokój, porządek i dobrobyt w kraju. Ponieważ dużo praktyk i zwyczajów katolickich zachowano w Kościele anglikańskim, wielu późniejszych anglikanów określało siebie jako anglo-katolików. W **1559** r. Arcybiskup Canterbury Mateusz Paker sformułował *Wyznanie Wiary* Kościoła Anglikańskiego (ostateczna wersja ogłoszona została w 1563 r.). Zawierało ono naukę Kalwina w złagodzonej postaci. Uproszczona została liturgia nabożeństw komunijnych w języku angielskim, zniesiono celibat, komunii udzielano pod dwoma postaciami. Reforma anglikańska była więc jakby "złotym środkiem" pomiędzy luteranizmem, kalwinizmem i katolicyzmem. Kościół w Anglii stał się więc od razu Kościołem narodowym i episkopalnym, a więc zachowującym rządy biskupie. Jego głową jest zawsze monarcha lub monarchini. Dopiero w 1570 roku papież Pius V wydał bulle *Regnans in Excelsis* w której ekskomunikował królową Elżbietę I.

Ruch protestancki w Anglii doprowadził do racjonalnego działania w odpowiedzi na konkretne kataklizmy. Po wielkiej zarazie w połowie XIV w. w Anglii ukazał się pierwszy *Statut o pracujących* nakładając obowiązek pracy (w sytuacjach kryzysowych nawet przymusowej). Król Edward VI daje początek domom poprawy mającym zawrócić człowieka ze złej drogi.² W 1601 r. *Akt Elżbietański* formalizuje centralną opiekę społeczną państwa przechodząc od działań charytatywnych do pomocy mającej dać samemu człowiekowi możliwość wyjścia ze stanu nędzy.

Na Wyspach Brytyjskich pojawiają się później purytanie pragnący oczyścić kościół z pozostałości po średniowiecznym katolicyzmie (kwestia głównie dotyczy stroju

duchownych). Lud szkocki zachował prezbiterianizm (od 1560 r. - Knox - kalwinistyczny ruch reformacji), a Irlandia pozostała katolicka.

LUTER

Marcin Luter (1483-1546) - syn niemieckiego chłopca już w czasie nauki w szkole katedralnej zetknął się z naukami Braci Wspólnego Żywota studiującymi pilnie Biblię.

Podczas studiów w Erfurcie natrafia w bibliotece na łaciński tekst Biblii, który analizuje na równi z filozofią, etyką i metafizyką. W roku 1505 podczas burzy ślubuje Bogu, że wstąpi do klasztoru i w 1507 roku przyjmuje święcenia kapłańskie w żebraczym klasztorze eremitów - augustianów. Rok później obejmuje w Wittenberdze katedrę filozofii moralnej a następnie (już jako profesor) teologii na tamtejszym uniwersytecie. W 1512 roku udaje się w podróż służbową do Rzymu. Wraca stamtąd bardzo zgorzchniony przepychem i niemoralnością dworu papieskiego, który dbał o prestiż władzy a opierał się coraz głośniejszym żądaniom zwołania soboru chrześcijańskiego (domagali się tego koncyliarzyści widzący potrzebę reform kościoła "*in capite et in membris*").

31.10.1517 roku Marcin Luter przybija do drzwi kościoła w Wittenberdze **95 tez**, które wywołały burzliwą reakcję całego ówczesnego społeczeństwa. Sprzeciwia się w nich kramarsko - handlowym agitacjom paulina Jana **Tetzela**. Ten wysłannik papieża Leona X miał na celu poprzez sprzedawanie odpustów zebrać pieniądze potrzebne na budowę Bazyliki Św. Piotra w Rzymie. Luter, jako zakonnik, egzegeta, teolog, a przede wszystkim spowiednik osobiście czuł się dotknięty nadużyciami listów odpustowych i chciał wywołać dyskusję publiczną na ten temat. Wcześniej wysłał listy z prośbą o interwencję do arcybiskupa Moguncji Albrechta (który pobierał połowę dochodów z odpustów) oraz do Hieronima, biskupa ordynariusza brandenburskiego, ale został zlekceważony. Był to jednak moment, w którym już dłużej nie można było tłumić dojrzewającej od dawna potrzeby reformy.

W dwa lata po ogłoszeniu tez poglądy Lutra znają już studenci, książęta, mieszczaństwo, a nawet gospodynie domowe. Dzieje się tak z powodu sprawnie działających (od 1440 r.) drukarni umożliwiających szeroki rezonans społeczny. Tezy Lutra nie były, jak byśmy to dzisiaj powiedzieli "protestanckie". Żaden ze współczesnych kościołów protestanckich nie ma z większością z nich nic wspólnego, (natomiast każdy rzymskokatolik mógłby się dzisiaj pod większością z nich podpisać).

W 1518 roku zarzucono Lutrowi rozpowszechnianie "wątpliwych nauk", potem "notorycznej herezji", a po przesłuchaniu na sejmie w Augsburgu dano mu "czas do namysłu". Bullę z klątwą przywiózł na sejm w Wormacji w 1521 roku papieski nuncjusz Hieronim Aleksander. Za Lutrem ujął się jednak Fryderyk Mądry, elektor saski, a po jego śmierci (1525 r.) mecenat ten kontynuował brat Fryderyka, Jan. Przebywając w ich zamku w Wartburgu w latach 1521-1522 tłumaczy Luter Nowy Testament z języka greckiego na niemiecki (w 1534 roku tłumaczy z hebrajskiego Stary Testament). Jako symboliczny akt zerwania z Kościołem Rzymskokatolickim postrzega się publiczne spalanie przez Lutra bulli papieskiej zapowiadającej jego ekskomunikę (10 grudzień 1520 r.)

Z Tomaszem De Vio (Cajetanus) w 1518 r. prowadzi Luter publiczną dysputę, dzięki której krystalizuje się ewangeliczna teologia luteranizmu. (Kościół Rzymskokatolicki uznaje za podstawę wiary tradycję świętą, Pismo Święte i nauczycielski urząd kościoła). Luter doszedł

jednak do pewności swego zbawienia osobiście studiując List do Rzymian (Rzym. 1,17; 3,23; 3,28; 6,23). Sformułował on podstawowe zasady reformacji:

1/. Prawdę o zbawieniu znajdujemy jedynie w Piśmie Świętym (jedynie pismo - *sola scriptura*).

2/. Jedynym pośrednikiem pomiędzy Bogiem, a człowiekiem jest Jezus Chrystus (jedynie Chrystus - *in solo Christo*).

3/. Usprawiedliwienia z win dostępujemy tylko z łaski Bożej, darowanej nam ze względu na ofiarę Chrystusa na krzyżu (jedynie łaska - *sola gratia*).

4/. Dar Boży możemy przyjąć tylko wiarą (jedynie wiara - *sola fide*).

5/. Jedynie Bogu należna jest chwała (tylko Bogu chwała - *solī Deo gloria*).

Publiczny spór toczył się też pomiędzy Lutrem, a Erazmem o "przyznanie człowiekowi wolnej woli", lub raczej "decyzji (arbitrum). Luter zarzucił myśli Erazma pelagianizm (dzieci rodzą się bezgrzeszne i wystarczy żyć uczciwie, aby zbawić się o własnych siłach), a na koniec podziękował nawet Erazmowi, że pobudził go do jeszcze bardziej dociekliwego i wnikliwego przemyślenia własnych koncepcji.

Sejm w Spirze (1529 r.) zabronił dalszego rozszerzania doktryn i haseł Reformacji. Uchwale tej sprzeciwili się jej zwolennicy (6 księstw i 14 miast niemieckich) i dlatego nazwano ich *protestantami*. Początkowo protestanci uważali, że do życia wystarczająca jest wiara. Na szkółkach niedzielnych uczono dzieci katechizmu, czytania, pisania i arytmetyki. Szybko jednak okazało się, że konieczne jest zorganizowanie własnego szkolnictwa zaczynając od szkoły łacińskiej. Wzorcową organizację szkolnictwa opracował wykładowca greki **Filip Melancton** (1497-1560) w Niemczech (był on bliskim przyjacielem Lutera). Przeniósł on w swych programach naukę religii do szkoły łacińskiej ale położono również nacisk na potrzebę umiejętności czytania i pisania w języku ojczystym (ze względu na zrozumienie treści Biblii). Opracował saską organizację szkolną (1528) i zreformował uniwersytety. Poprzez przygotowanie podręczników gramatyki łacińskiej, greckiej, retoryki, logiki i fizyki wprowadził humanistyczny program w szkolnictwie średnim. Wykształcił w ten sposób liczną kadrę nauczycielską dla szkół niższych.

W 1524 roku wzywa Luter w swym "*Weckruf*" radnych wszystkich miast niemieckich, aby zakładali łacińskie, chrześcijańskie szkoły dla chłopców i dziewcząt "*wszak świat, by utrzymać swój porządek cywilny, potrzebuje dobrze wychowanych mężów i kobiet; mężów, by umieli rządzić krajem i ludźmi, kobiet, by kierowały domem, dziećmi i służbą*".⁴ Poradził też elektorowi, aby nałożył na każdą wieś obowiązek założenia i utrzymania szkoły parafialnej. Od roku 1559 począwszy od Wirtembergii powstawały po wsiach szkółki niemieckie. Świat protestancki prowadził również dziesięcioklasowe gimnazja pełne (i pięcioklasowe) na wzór sztrasburskiej szkoły Sturm. Wychowywali się tam wzorowi latyniści, obywatele, politycy i urzędnicy płynnie i ozdobnie rozprawiający po łacinie.

Pod koniec XVI w. zakładano także wychowawcze domy poprawy dla młodych żebraków, złoczyńców i prostytutek. Proces resocjalizacji polegał tam na przyuczaniu do zawodu, pracy, wychowaniu moralnym pod okiem pastora i podstawowym nauczaniu czytania, pisania i liczenia.

LUTERANIZM

Kościół Ewangelicko - Augsburski opiera swoje zasady na Konfesji Augsburskiej z 1530 roku, Apologii Konfesji Augsburskiej, Artykułach Szmalkandzkich i obu katechizmach (Luter opracował Duży Katechizm dla duchownych i Mały katechizm dla ludu), które stanowią księgi symboliczne luteranizmu.

W 1539 roku powołano pierwszy konsystorz ewangelicki w Saksonii. W 1947 roku powstała Światowa Federacja Luterkańska skupiająca większość Kościołów Luterkańskich na świecie. 13.05.1994 roku podpisana została Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej. Posiada on obecnie 123 parafie i Diakonat Żeński w Dziegielowie.

Kościół ma ustrój synodalno - konsystorski. Zwierzchnią władzą ustawodawczą Kościoła jest Synod, zaś wykonawczą Konsystorz. Duchowny zwierzchnik Kościoła - biskup jest zarazem prezesem Synodu i Konsystorza. Sprawami diecezji zarządzają odpowiednio - zgromadzenie diecezjalne, rada diecezjalna i senior, zaś sprawami parafii - zgromadzenie parafialne, rada parafialna i proboszcz.

Luter w nowym nabożeństwie wyznaczył dwa punkty kulminacyjne : zwiastowanie Słowa Bożego i Wieczerzę Pańską. Dużą rolę miała odgrywać pieśń, pojęta jako wspólna modlitwa. Zachowano dotychczasową liturgię, usuwając z niej kanon mszalny, pojęty jako powtórzenie ofiary Zbawiciela. Zamiast łaciny wprowadzono język narodowy.

Ewangelicy wierzą, że podczas Komunii z chwilą konsekracji, w hostii - pod tą postacią przyjmuje się ciało Jezusa Chrystusa - następuje konsubstancjacja, czyli połączenie. Sakrament chrztu, udzielany w wieku niemowlęcym ma moc odpuszczenia winy grzechu pierwotnego i oznacza przyjęcie do Kościoła. Spowiedź, pierwotnie uszna, obecnie jest ogólna. Polega na głośnym odmawianiu modlitwy spowiedniej i udzieleniu przez duchownego absencji, czyli odpuszczenia grzechów. Konfirmacja w wieku 14 lat jest równoczesnym pierwszym przystąpieniem do spowiedzi i komunii.

Luter powiedział : "W nabożeństwie Bóg rozmawia z nami poprzez swoje Święte Słowo, a my z Nim przez modlitwę i pochwalny śpiew". Ponieważ kazanie stało się w protestantyzmie kulminacyjnym momentem nabożeństwa rozkwitła sztuka kaznodziejska. Postylle (zbiory kazań) i kancjonały (śpiewniki) ewangelickie zaczęły odtąd spełniać różnorakie funkcje, przyczyniając się między innymi do rozbudzenia i zachowania świadomości narodowej w wielu krajach.

KALWINIZM

Urlyk **Zwingli** (1484-1531) w XVI- wiecznej Szwajcarii dochodzi do wniosku, że jedyną podstawą wiary oraz nauczania powinna być Biblia (w 1509 r. ukazuje się przekład Biblii na język francuski), określa też Kościół jako "wspólnotę świętych". Kiedy ginie w wojnie religijnej (ciało jego poćwiartowano i spalono na stosie, prochy zaś rozrzucano) dzieło jego kontynuuje Francuz Jean Calvin.

Jan **Kalwin** (1509-1564) opracowuje dzieło "*Institutio religionis christianae*" (Nauka religii chrześcijańskiej 1536 r.). Omawia w nim przykazania, wyznanie wiary, Modlitwę Pańską, sakramenty, naukę o predystynacji. Za podstawę nauki chrześcijańskiej uważa Słowo Boże,

naukę o usprawiedliwieniu, o wierze, która prowadzi do skruchy, do krzyża i do pewności zbawienia. Autor przyjmuje dwa sakramenty, przy czym w Wieczerzy Pańskiej obecny jest uwielbiony Chrystus i chrześcijanin dostępuje z Nim społeczności, drugim sakramentem jest chrzest w wieku niemowlęcym.

W Genewie Kalwin realizuje zasady reformacji w życiu publicznym i prywatnym mieszkańców miasta. Z surową konsekwencją wprowadza bezwzględną karność. Nie toleruje bluźnierstw, zaniedbywania modlitwy, nieobecności na nabożeństwie, braku szacunku dla rodziców, gry w karty, cudzołóstwa, nierządu itp. Jeśli chodzi o biblijny wzorzec nabożeństwa Kalwin był bardziej fundamentalny, niż Luter. Podkreślał konieczność dochowania wierności tradycji Nowego Testamentu, dlatego usunął wiele praktyk liturgicznych narosłych przez wieki (obrazy, krucyfiks, ołtarz, początkowo też organy).

W kwestii Wieczerzy (eucharystii) stał na stanowisku praktykowania jej każdej niedzieli. Głównym celem nabożeństwa jest dla niego zwiastowanie Słowa Bożego. Uważał, że modlitwy i pieśni, to pomocnicy wiary. Według Kalwina nie tylko kaznodzieja, ale i zbor dochodzić ma do świadomego głosu i dawać świadectwo temu, co posiada.

W 1542 roku wydana została liturgia Kalwina pod nazwą *"Formuły modlitw kościelnych i hymnów wraz ze sposobem administrowania sakramentów i konsekrowania małżeństwa według zwyczaju Kościoła starożytnego"*.

W 1554 roku w Słomnikach odbywa się pierwszy na terytorium Polski Synod Kościoła Kalwińskiego. Wyznanie to stało się konfesją większości szlachty protestanckiej. Cechowało się prostotą w obrządkach religijnych, głosiło naukę o predystynacji, której przejawem było korzystanie z łaski Bożej, a więc posiadanie majątku. Było to rozwinięcie nauki Św. Augustyna głoszącej, że Bóg w Panu Jezusie Chrystusie ocalił nas od wiecznej zagłady i w swojej miłości jednych ludzi przeznaczył na zbawienie, a innych na potępienie.

U schyłku XVI stulecia istniało w Małopolsce 260, na Litwie zaś 191 zborów kalwińskich. (W XIX w. Kościół ten przyjął nazwę "Warszawski Zbór Ewangelicko-Reformowany" z 10 tysiącami wiernych w sześciu zborach). 13. 05. 1994 roku podpisana została Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej. Wykazanych zostało wówczas 10 parafii tego Kościoła.

Kalwin nie narzucił jednego modelu Służby Bożej, dał jednak wzór nabożeństwa skoncentrowanego na biblijnym Słowie, prostego, przesyconego duchem pokuty i uniżenia, posiadającego silny wydzźwięk pedagogiczny i bez reszty poświęconego kultowi jedynie Boga samego.

Poszczególne akty liturgiczne, jak i wystrój miejsca musi spełniać kryterium prostoty. W centrum powinna znajdować się kazalnica. Przed zgromadzonym zбором ustawiona jest zazwyczaj kamienna chrzcielnica, przez co akcentuje się znaczenie sakramentu chrztu, jako aktu rozgrywającego się pośród zboru. Wieczerzę Pańską (pod dwoma postaciami) spożywa się przy stole klęcząc, lub siedząc. Pierwotnie duchowni kalwińscy nie nosili jakichś specjalnych szat mszalnych, ubrani byli zazwyczaj w strój ówczesny (czarną togę). Togę taką, zwaną genewską noszą do dzisiaj.

Reformowana tradycja liturgiczna wyróżnia się :

1/. Priorytetem Słowa Bożego, które jest podstawowym czynnikiem kształtującym nabożeństwo.

Jego publiczną lekturą (czytanie), głoszeniem, rozpamiętywaniem.

2/. Pragmatyzmem - traktowanie sztywnej formuły nabożeństwa jako ustalenie li tylko porządkowe.

3/. Spirytualizacją - dążenie do głębokich, duchowych przeżyć.

4/. Rysem pedagogicznym - nauczać ma nie tylko czytanie Biblii, kazanie czy dyskusja nad usłyszonym wykładem, ale także modlitwy i śpiew.

5/. Aktywnym uczestnictwem świeckich w czasie nabożeństwa.

6/. Ściśle uporządkowanym i uładowym w formach liturgicznych nabożeństwem.

Z kręgu zwolenników teologii Kalwina i Zwingliego wywodzą się: "Wyznanie węgierskie" (1559), francuskie (1559), szkockie (1560), belgijskie (1561), "Drugie wyznanie helweckie" (1566), kalwiniści, hugenotyzm, reformowani anglikanie, purytanie, separatyści, a potem także prezbiterianie, kongregacjoniści i baptyści.

PROTESTANTYZM W RZECZPOSPOLITEJ

Przed pojawieniem się protestantyzmu na terenie Korony i Wielkiego Księstwa tylko 40% ludności było Polakami. Wyznawali oni w większości katolicyzm (Rusini - prawosławie, Tatarzy - islam, Żydzi - judaizm, Ormianie - monofizycyzm). Niemcy zamieszkujący tereny Rzeczypospolitej dopiero w luteranizmie znaleźli potwierdzenie własnej odrębności etnicznej. Zanim Luter wystąpił, to w granicach Rzeczypospolitej istniała ludność zajmująca prawie połowę jej terenu mająca już w swoim obrządku i małżeństwa duchownych, i komunie pod dwoma postaciami, i język narodowy w liturgii i tekstach Pisma Świętego - byli to prawosławni. Nie pasjonowali się oni zbyt nowymi ruchami religijnymi. Ponieważ również chłopom reformacja nie przyniosła żadnych zmian na lepsze, więc w większości pozostali na nią obojętni.

- 1424 r. - edykt wieluński nakazuje chwycić i zabijać husytów (braci czeskich).

- 1440 r. - w Poznaniu stracono 5 duchownych husyckich.

W latach 1466-1548 panuje w Polsce Zygmunt Stary, który jest przeciwnikiem protestantyzmu. Natomiast jego następca Zygmunt August (1548-1572) staje wobec nowych żądań szlachty żądającej przejęcia przez króla spraw wyznaniowych. Domagają się oni ograniczenia sądownictwa duchownego, opodatkowania dziesięcin, zniesienia celibatu, obieralności duchownych przez szlachtę i komunii pod dwoma postaciami. Papież Paweł IV w 1556 r. odrzuca jednak postulaty polskich posłów.

W 1573 roku Konfederacja Warszawska przynosi równouprawnienie polityczne i tolerancję dla luteran, kalwinów, braci czeskich, arian i prawosławnych. Mają oni prawo wyznawania własnej wiary, ale nie rozwoju (misyjności). Ocenia się jednak, że w szczytowym momencie reformacji do ruchu tego przystąpiła 1/6 polskiej szlachty (ludzie najbardziej wykształceni i aktywni politycznie). Na terenie państwa polsko - litewskiego mamy do czynienia z wyraźną regionalizacją ruchu reformacyjnego.⁴ Im dalej na wschód, tym mniej zborów różnowierczych. Ta regionalizacja była oczywiście wynikiem poparcia możnych rodów, powodującego skupianie się ruchu reformacyjnego wokół miast, takich jak Leszno (Leszczyńscy) czy Kiejdany (Radziwiłłowie), patronatu wpływowej politycznie szlachty (Lubelszczyzna) czy zamożnego mieszczaństwa (Prusy Królewskie). Głównymi miastami, gdzie odbywały się synody, miały swoje siedziby szkoły, drukarnie i archiwa zborowe były: dla arian - Raków, dla luteran - Toruń, dla braci czeskich - Leszno, dla kalwinów - Kiejdany. W Pińczowie, gdzie otwarto w 1558 r. pierwszą protestancką szkołę Piotr Statorjusz zaleca używanie języka polskiego podczas nauki niektórych przedmiotów.

Zgoda Sandomierska w 1570 roku wytycza główne zasady współżycia trzech podstawowych konfesji polskiej reformacji: luteran, kalwinistów i braci czeskich (husytów). Podpisano wówczas dokument o współpracy, solidarnym reprezentowaniu protestantyzmu na zewnątrz i posłuszeństwie wobec władzy świeckiej (w 1565 roku z rozłamu w Kościele Kalwińskim wyłania się zbor arian, których z ugody wyłączono ponieważ reprezentowali heretycki dla chrześcijaństwa antytrynitaryzm).

Mimo częściowych sukcesów reformacji zasadnicze prawa i przywileje Kościoła Rzymskokatolickiego pozostały nienaruszone zachowując stanowisko wyznania panującego (12% ziemi uprawnej było wówczas własnością Kościoła Katolickiego). Po okresie reformacji pozostały w Polsce jednak znakomite tłumaczenia Biblii.

Biblia - święta księga chrześcijaństwa pisana na przestrzeni około 1400 lat przez prawie pięćdziesięciu autorów zawiera:

a/ **Stary Testament** - święta księga judaizmu. Napisano go w języku hebrajskim bez używania samogłosek, a w 285 r. p.n.e. przetłumaczono na grecki (tzw. septuaginta). Kanon Starego Testamentu zamknęli uczeni żydowscy na 39 księgach w roku 100 w Jamni.

b/ **Nowy Testament** pisany greką (maiuskułą - pismo ciągle dużymi literami).

Chryzostom biskup Konstantynopola około 400 r. określa natchnione księgi chrześcijaństwa słowem *BIBLION* z gr. *βιβλιον* - *księgi, dokument*. Ostatecznie ustalono i zamknięto kanon 27 ksiąg Nowego Testamentu: na wschodzie - 367 r. (po Soborze w Laodycei); na zachodzie - 382 r. (po Synodzie w Rzymie).

Tłumaczenia tekstów Słowa Bożego na język Polski :

- XIV w. *Psalterz Floriański* ; XV w. *Psalterz Puławski*
- XV w. *Biblia Królowej Zofii* (ostatnia żona Jagiełły) zwana Biblią szarospatacką
- 1532 r. *Psalterz Krakowski, Wietorowski*
- 1553 r. *Nowy Testament* Murzynowskiego - pierwszy druk protestancki

- 1556 r. *Nowy Testament* Mikołaja Scharffenbergera - pierwszy druk katolicki
- 1561 r. *Biblia Leopoldy*
- 1563 r. *Biblia Brzeska, radziwiłłowska* - kalwińska
- 1572 r. *Biblia nieświeska* - Budnego - arianie
- 1599 r. *Biblia ks. Jakuba Wójka* - jezuicka i jej późniejsze adaptacje: Biblia Poznańska 1932 r.

i Biblia Krakowska 1935 r.

- 1632 r. *Biblia Gdańska* - używana głównie przez protestantów
- 1965 r. *Biblia Tysiąclecia, tyniecka* to pierwszy polski przekład katolicki dokonany całkowicie

z języków oryginalnych

- 1975 r. *Biblia zwana brytyjką* wydana przez Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne

w Polsce

- 2001 r. *Nowy Testament i Psalmi (ekumeniczne)* Towarzystwo Biblijne w Polsce - pierwszy

w dziejach Polski wspólny dla chrześcijaństwa przekład (w przygotowaniu Stary Testament).

Kilka szczególnych dat dotyczących Biblii:

- W IV w. papież Damazy zaleca Hieronimowi (340-420) uporządkowanie tekstów Słowa Bożego

powstaje tłumaczenie z LXX i z hebrajskiego na potoczny język łaciński (tzw. wulgata).

- Przekład starosłowiański jest dziełem Cyryla (869) i Metodego (885) pisany cyrylicą i gładolicą.

- 1229 r. Synod w Tuluzie zabrania ludziom świeckim w Kościele posiadania, czytania i tłumaczenia

Biblii.

- 1206 r. biskup Canterbury podzielił księgi Biblii na rozdziały.
- 1551 r. drukarz Stefanus dokonał obowiązującego do dziś podziału na wersety.

- 1450 r. Biblia została wydrukowana po raz pierwszy.

WOJNY RELIGIJNE

W związku z krucjatami, czyli "wojnami za wiarę" pojawia się w **1198** roku instytucja **papieskiego odpustu**, którego doznawali sami uczestnicy walk, bądź ci, którzy ich do wojny wyposażyli. W latach 1209-1229 krucjata przeciwko albigensom we Francji była tak skuteczna, że wytępiono ich zupełnie.

W **1453 r.** - po okresie wojen krzyżowych z islamem upada cesarstwo bizantyjskie. Do Włoch napływa fala uchodźców greckich z Konstantynopola niosąc ze sobą zarzewie humanizmu. Ziemia Święta znalazła się w rękach Turków. Stała groźba inwazji tureckiej wywoływała nastroje eschatologiczne (obawiano się zagłady świata).

Reformacja europejska stała się zarzewiem walk religijnych, płomieniem, który ogarnął północną i środkową Europę. W **Czechach** i na Morawach wybucha w 1415 r. powstanie narodowe husyckie (taboryci). W **Niemczech** pod przywództwem luterńskiego "spirytuła" Mikołaja Storchy wyrosło lewe, radykalne skrzydło reformacji - anabaptyści, z inspiracji których rozgorzała w 1525 roku wielka Wojna Chłopska. Luter tymczasem wiedzie spokojny żywot mieszczanina, żeni się z Katarzyną von Bora i ma z nią sześcioro dzieci. W "*Odezwie o srogiej księżeczce przeciwko chłopom*" potępia zbuntowanych chłopów, z powodu czego zostaje przez Tomasza Muntzera nazwany "pachołkiem książąt". Luter nie pozostaje dłużny nazywając Muntzera "prorokiem - mordercą". Powstanie chłopskie krwawo stłumione przez wojska cesarskie upada.

W obronie reformacji książęta ewangelicy utworzyli "Związek Szmalkaldzki", aby - w razie potrzeby - bronić jej orężem. W 1575 roku doszło do pierwszych walk, w 1551r. do następnych, wreszcie 1555 rok - pokój augsburski przynosi zasadę "*cuius regio, eius religio*". Ludność miała prawo dostosować się do postawy panującego, albo opuścić kraj.

W 1525 roku po złożeniu przez księcia Alberta Hohenzollerna hołdu królowi Zygmuntowi Staremu i po sekularyzacji **Prus**, powstało pierwsze państwo luterńskie w Europie.

Kantony katolickie w **Szwajcarii** zawarły przymierze z Niemcami w celu wspólnego przeciwstawienia się herezji. W 1531 r. zmobilizowani przez Zwinklego żołnierze dają się zaskoczyć pod Kappel, gdzie ponoszą druzgocącą klęskę, a ich przywódca ginie. Zurych utracił swą dominującą pozycję w Związku Szwajcarskim na rzecz Berna i Genewy.

W latach 1560-1570 trapią **Francję** wojny domowe na tle religijnym. W noc św. Bartłomieja 24 sierpnia 1570 r. w czasie ślubu Henryka de Burbon z księżniczką Małgorzatą doszło do rzezi hugenotów w Paryżu. We Francji zamordowano wówczas kilka tysięcy ewangelików. W 1598 r. na mocy "Edyktu nanteńskiego" gwarantowana jest ewangelikom tolerancja.

Wojna trzydziestoletnia (1618-1648) skończyła się pokojem westfalskim - w dziedzicznych krajach Habsburgów triumfowała kontrreformacja (przywrócono zasadę "*cuius regio - eius religio*", której jednak papież nie zaakceptował).

PODSUMOWANIE

W miesiąc po śmierci Lutra otwarty został sobór Kościoła Rzymskokatolickiego w Trydencie (1547-1549), który sformułował szczegółowo naukę Kościoła potępiając tezy reformacji. Ustalono równość autorytetu Biblii i tradycji (nauki Ojców Kościoła), za obowiązujący przekład uznano wulgatę, do której dołożono księgi apokryficzne.

Znaczenie i możliwość oddziaływania mozaiki kościołów protestanckich tkwiło w realizacji zasady *cuius regio eius religio*. Bez względu na różnice pojawiające się w protestantyzmie, wiązała się z nim akceptacja władzy autokratycznej, wyznawcy zaś mieli obowiązek podporządkowania się. Protestantyzm zwalczał Kościół w tradycyjnej formie, zniósł pośrednictwo między Bogiem a człowiekiem, otworzył bramy zakonów czyniąc cały świat wielkim klasztorem. Asceza mnichów rozszerzyła się na wszystkich wiernych, czyniąc świat człowieka światem modlitwy i pracy.

Myślę, że żadna ze współczesnych wielkich religii nie jest doktrynalnym monolitem. Na przykład ortodoksyjny hasyd nie powinien jeść z mesjanistycznym żydem, machometkański szyita nie będzie się modlił w tym samym miejscu, co sunnita, a ewangeliczny chrześcijanin zostanie wyłączony ze zboru jeśli poślubi katoliczkę. Teoretycznie są to te same religie, lecz poszczególne wyznania uznają siebie za "lepiej" wierzące, niż inne. Sądzę, że w religii tkwi strukturalnie jakaś potrzeba "otwarcia na reformę". Potrzeba ta wyraża się nie tylko w sferze religijno - duchowej, ale również gospodarczej, politycznej, społecznej i kulturalnej. Dlatego właśnie wystąpienie Lutra trafiło z miejsca na podatny grunt. Reformacja po prostu musiała i tak wybuchnąć, ponieważ takie było zapotrzebowanie społeczne.

opracowała Lidia Gradek

Bibliografia :

1. Otczyk A., *Wyznania Chrześcijańskie Podbeskidzia*, Imprima, Bielsko - Biała 1991
2. Radwan-Pragłowski J., Frysztański K., *Spoleczne dzieje pomocy czlowiekowi: od filantropii greckiej do pracy socjalnej*", (Biblioteka Pracownika Socjalnego) Śląsk, Katowice 1998
3. *Wybrane Księgi Symboliczne Kościoła Ewangelicko - Augsburskiego*
w przekładzie Ks. bp dr A. Wantuły, Ks. prof. dr W. Niemczyka, Zwiastun, Warszawa 1980
4. Ks. Rondthaler A., *Ksiądz doktor Marcin Luter*, Zwiastun Warszawa 1983
5. red. Ks. Pawlak Z., *Katolicyzm A-Z*, Diecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1989
6. Ks. Wojak T., *Zarys historii Kościoła*, Augustana, Bielsko - Biała 1995
7. North James B., *Historia Kościoła*, Chrześcijański Instytut Biblijny, Warszawa 2000
8. Polok W., *Bohaterowie Wiary*, Znaki Czasu, Warszawa 1984

9. Tazbir J., *Reformacja, kontrreformacja, tolerancja*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1996
  10. Trucker R. A., *Sławni i nieznani. Niezwykłe postaci z historii misji*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 1995
  11. red. Achtemeier Paul J., *Encyklopedia Biblijna*, Vocatio, Adam, Warszawa 1999
  12. Kot S., *Historia wychowania*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1994
  13. Wołoszyn S., *Źródła do dziejów wychowania*, PWN, Warszawa 1965
- [1](#) Trucker R. A., *Sławni i nieznani. Niezwykłe postaci z historii misji*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 1995 str. 30
  - [2](#) Radwan-Pragłowski J., Frysztacki K., *Społeczne dzieje pomocy człowiekowi: od filantropii greckiej do pracy socjalnej*", (Biblioteka Pracownika Socjalnego) Śląsk, Katowice 1998 str.118
  - [3](#) Wołoszyn S., *Źródła do dziejów wychowania*, PWN, Warszawa 1965 Tom I str. 300
  - [4](#) Tazbir J., *Reformacja, kontrreformacja, tolerancja*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1996 str. 32-33